

кандидатка історичних наук, завідувачка науково-педагогічної бібліотеки КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», м. Одеса

ФУНДАТОР ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ГРИГОРІЙ ГОНЧАРУК

Повномасштабна війна, розпочата Росією проти України у 2022 р., стала каталізатором для глибокого переосмислення національної історії, зокрема періоду здобуття незалежності у 1990-х рр. Ця трагічна подія змусила істориків, політологів та широку громадськість по-новому поглянути на витоки, виклики та наслідки українського державотворення.

Раніше період 1991–2004 рр. часто сприймався крізь призму внутрішніх проблем, економічних труднощів та політичної нестабільності.

Війна підкреслила абсолютну цінність суверенітету та незалежності, які були здобуті у 1991 р. Це змушує переосмислити компроміси та рішення тих часів, які, можливо, тоді здавалися незначними, але зараз мають вирішальне значення.

Попри всі виклики, у 1990-х рр. відбувалося формування нової національної ідентичності, зміцнення громадянського суспільства та розвиток демократичних інститутів. Ці процеси виявилися критично важливими для консолідації нації перед обличчям повномасштабного вторгнення.

Війна змушує переосмислити внутрішні процеси та події 1990-х рр.: оцінка рішень та дій політичних еліт того часу переглядається через призму їхньої здатності передбачити та протистояти зовнішнім загрозам; проблеми, які тоді здавалися суто внутрішніми (такі як корупція та вплив олігархів), тепер розглядаються як фактори, що могли послабити державу та зробити її вразливішою до зовнішнього впливу; розбіжності у поглядах на історію та ідентичність у різних регіонах України, які у 1990-х рр. здавалися звичайними, тепер аналізуються з точки зору їхнього потенційного впливу на національну єдність.

Таким чином, війна не лише змінила сьогодення України, але й змусила по-новому подивитися на її минуле, виявивши приховані зв'язки та уроки, які є критично важливими для майбутнього.

Борець за правду, справедливість і людяність — саме так можна охарактеризувати професора Григорія Івановича Гончарука. Це ті люди, які залишаються вірними своїм принципам, навіть якщо це ставить під загрозу їхню кар'єру чи добробут. Ім'я Григорія Гончарука внесене до книги «Золотий фонд нації».

Г. І. Гончарук є фахівцем у галузі історії та сучасної діяльності політичних і громадських організацій, проблем взаємовідносин інтелігенції та влади, доктором історичних наук, професором, почесним краєзнавцем України, заслуженим працівником освіти України, відмінником освіти України, який відіграв значну роль у становленні незалежності України, зокрема через свою активну діяльність у Народному Русі України (НРУ).

Його можна вважати *«архітектором незалежної України»* через його науковий доробок, громадську діяльність та внесок у дослідження та популяризацію історії українського національно-визвольного руху. Г. І. Гончарук став одним із перших дослідників історії Народного Руху України на всеукраїнському рівні [1, с. 102].

Професор Г. І. Гончарук зробив вагомий внесок в організацію наукових досліджень з історії та діяльності Народного Руху України.

Він є автором фундаментальної монографії «Народний Рух України. Історія», що вийшла друком у 1997 р. і яка вважається одним з найповніших наукових досліджень історії НРУ. Ця праця є надзвичайно важливою для розуміння процесів становлення української державності та ролі Руху в цих подіях [4].

Відомий український історик Олександр Бойко у монографії «Україна у 1985–1991 рр.», виданої в Академії Наук України у 2002 р., писав: *«Неодноразово предметом дослідження ставала проблема виникнення Руху. На нашу думку, найбільш вдало ... вдалося висвітлити місце і роль НРУ у політичному житті республіки Г. Гончаруку, який, використавши архіви рухівських структур, зумів дати доволі об'єктивну картину історії формування НРУ та критично оцінити його лідерів. Ця робота відрізняється органічним поєднанням науковості та публіцистичності»* [2, с. 6].

У 2014 р. монографія «Народний Рух України. Історія» була перевидана з доповненнями [3]. Доктор історичних наук,

член-кореспондент НАН України О. П. Реєнт позитивно оцінив цей твір, підкреслюючи його новаторський характер. У другому виданні надано більше уваги крайовим і обласним організаціям цієї першої та найвпливовішої громадсько-політичної (а згодом партійної) опозиційної структури в Україні. Значну роль у виданні було відведено аналізу внеску Руху в здобуття незалежності України, включно з новим розділом «Незалежність України — найяскравіше досягнення Руху...». Доповнення видання включали також перелік складу керівних органів НРУ, що стало важливим аспектом для розуміння його внутрішньої структури. Автор монографії Г. І. Гончарук високо оцінив діяльність ключових організаторів Руху, цитуючи їхні виступи, аналізуючи поведінку та водночас критикуючи помилки й недоречні політичні висловлювання. У центрі уваги опинилися такі діячі, як Іван Драч, названий у книзі «*батьком НРУ*», Дмитро Павличко, Володимир Яворівський та В'ячеслав Чорновіл.

Ініціатором проведення десяти Всеукраїнських наукових конференцій «Народний рух України: місце в історії та політиці» став Г. І. Гончарук. Поштовхом до організації першої Всеукраїнської наукової конференції, яка пройшла 14–16 вересня 1994 р., стало посилення інформаційного потоку, спрямованого на дискредитацію минулого і сучасного діяльності Народного Руху України. За таких обставин історики та політологи відчували обов'язок неупереджено й правдиво висвітлити мету, етапи становлення та зміст діяльності Руху з моменту його заснування. На адресу оргкомітету тоді надійшли заявки і тези від 76 авторів. Вперше за роки незалежності всі матеріали для конференції з питань вітчизняної історії в Одесі були представлені українською мовою. Змістовну доповідь під час заходу виголосив лідер Народного Руху України В'ячеслав Чорновіл, а також відзначилися виступи Леся Танюка, Дмитра Павличка, Володимира Черняка та інших авторитетних учасників.

Хто брав участь у конференціях «Народний рух України: місце в історії і політиці», той міг поспілкуватися з гостями форуму: Іваном Драчем, Дмитром Павличком, Олесем Танюком, Геннадієм Удовенком, Борисом Тарасюком. З кожною конференцією спостерігалось стійке збільшення кількості авторів, яких цікавить минуле і сучасне Руху. Розкол у лавах

НРУ, що стався у 1999 р., на роботу конференцій вплинув, як не дивно, позитивно. Якщо на форуми 1996 р. та 1998 р. керівництво НРУ демонстративно ігнорувало запрошення і навіть пророкувало невдачу таких зібрань, то перед проведенням IV Всеукраїнської конференції (14–15 вересня 2000-го р.) тодішній голова Руху Геннадій Удовенко закликав крайових лідерів позитивно відгукнутися на пропозицію взяти у ній участь. На V Всеукраїнську наукову конференцію (24–25 грудня) зібралося близько 110 авторів. Важливою подією при проведенні VI наукової конференції (16–17 вересня 2005-го р.) було те, що вона проходила якраз у 16-ту річницю з дня заснування Народного руху України. У своєму вітальному слові голова НРУ Борис Тарасюк зазначив, що партія Народний рух України ніколи не була «*партією влади*» і продовжуватиме стояти на варті національних інтересів нашої держави. І проведення конференції «Народний рух України: місце в історії та політиці» — гідна відповідь тим, хто поспішає списати Рух з політичного рахунку.

Десять Всеукраїнських конференцій сприяли створенню низки статей і монографій, присвячених історії Народного руху України в різних регіонах країни, а Одеса стала одним із провідних центрів дослідження цієї тематики.

Навіть у непрості часи, такі як повномасштабна війна розпочата Росією в Україні, науковці продовжують свою діяльність, пристосовуючись до нових реалій. Організація 11-ї Всеукраїнської конференції є важливою складовою підтримки наукової активності та обміну думками, демонструючи стійкість і відданість українських дослідників.

Крім того, Григорій Іванович підготував за тематикою НРУ 11 кандидатів наук. Після захисту дисертацій позитивні оцінки отримали монографії Г. І. Гончарука і О. А. Шановської «Національна ідея і Народний Рух України», а також Ю. В. Діденка «Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002 рр.)».

Оленою Шановською захищена також дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук «Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.)».

Ще кілька аспірантів теж обрали рухівську тематику. О. В. Мардаренко захистила дисертацію «Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного Руху України (1989–1998 рр)». С. Л. Овсієнко захистив дисертацію на тему «Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997–2002 рр.)». У 2010 р. захистила дисертацію аспірантка Н. М. Кіндрачук «Боротьба Народного Руху України за незалежність України». Складовою вивчення багатогранної проблеми діяльності НРУ є суміжна наукова тематика, що стала предметом дослідження аспірантів. І. В. Місевра захистила кандидатську дисертацію на тему «Внесок ВУТ «Просвіта ім. Т. Г. Шевченка» в піднесення рівня національної самосвідомості громадян України (1988–1996 рр.)»; І. Б. Кривдіна захистила кандидатську дисертацію «Гельсінський рух і його вплив на національно-політичні процеси в Україні (1976 — початок 1990-х років)». Висвітлення цих аспектів національно-демократичних рухів дозволяє глибше зрозуміти визвольні коріння ідеології НРУ та його найближчого союзника у боротьбі за незалежну Україну — ВУТ «Просвіта». У кандидатській дисертації аспірантки Е. В. Мамонтової «Фактор преси в Конституційному процесі в Україні» показана відчайдушна боротьба НРУ за демократизацію проекту Конституції та її прийняття на сесії Верховної Ради України. У 2022 р. захистив дисертацію аспірант Я. О. Білик «Народний Рух України: ідейно-концептуальна та соціально-кадрова база багатопартійності України», де основна увага увиразнюється на тлі політичних процесів сьогодення, увага до ролі особистості в історії, висвітлення державотворчої діяльності української інтелігенції, значення гуманітаристики у подоланні соціальних і політичних проблем, в обґрунтуванні концепції національно ідеї [5, с. 10].

Внесок у НРУ Григорія Івановича не обмежувався лише науковою діяльністю. Він був нагороджений вищою відзнакою Народного Руху України «За заслуги перед українським народом» II ступеня, що свідчить про його активну участь та визнання його заслуг у боротьбі за незалежність.

Григорій Гончарук присвятив свою наукову діяльність дослідженню історії українського національно-визвольного руху, зокрема Української повстанської армії (УПА), що було вкрай важливим для деколонізації української історії та формування

національної свідомості в роки незалежності. Він опублікував близько 40 монографій, значна частина яких стосується історії політичних та громадських організацій України, а також проблем взаємовідносин інтелігенції та влади.

Його праці сприяли об'єктивному висвітленню складних періодів української історії, руйнуванню радянських стереотипів та формуванню нового бачення минулого, що було необхідним для побудови незалежної держави. Як професор, він також виховав багато науковців, які продовжують досліджувати ці теми.

Таким чином, Григорій Іванович Гончарук є не лише видатним істориком, а й важливим громадським діячем, чия діяльність як у науковій, так і в громадській площині, безперечно, сприяє становленню та утвердженню незалежної України.

Список використаних джерел

1. Барцьось В. В. Змагання Народного Руху України за втілення програмних положень в соціально-економічній сфері української держави (кінець 80-х — 90-ті рр. ХХ ст.). *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*. 2009. Вип. 15. С. 102–115.
2. Бойко О. Україна у 1985–1991 рр. : основні тенденції суспільно-політичного розвитку: монографія. Київ: ІПіЕНД, 2002. 306 с.
3. Гончарук Г. І. Народний Рух України : Історія : 1989–1996 рр. Вид. друге, доп. Одеса : Астропринт, 2014. 336 с.
4. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. Вид. 1-ше. Одеса : Астропринт, 1997. 380 с.
5. Іваніченко Л. У жодної партії нема такої історії. *Г. І. Гончарук і ті, хто про нього. Попередні підсумки* : [зб. ст.] / уклад. Л. М. Іваніченко. Одеса : Астропринт, 2017. С. 10–12.